

ZAMONAVIY LINGVODIDAKTIKADA TABIAT TASVIRINI O'RGATISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

Fozilova Mohigul Farxodovna,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

fozilova1204@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy lingvodidaktika nazariyasi va amaliyotida tabiat tasvirini o'rgatishning innovatsion texnologiyalari ko'rib chiqilgan. Til o'rgatishda ekologik ta'lim integratsiyasi, tabiatga oid leksik birliklarning kognitiv xususiyatlari, raqamli texnologiyalar va multimedia vositalarning tabiiy-ekologik diskursda qo'llanilishi tahlil qilingan. Natijalar va muhokama qismida tabiat tasvirini o'rgatishning lingvokognitiv asoslari, multimedia texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari va ekokommunikativ kompetensiya shakllantirishning asosiy tamoyillari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: lingvodidaktika, tabiat tasviri, innovatsion texnologiyalar, ekokommunikativ kompetensiya, multimedia vositalar, lingvokognitiv yondashuv.

Аннотация. В статье рассматриваются инновационные технологии обучения описанию природы в теории и практике современной лингводидактики. Проанализированы интеграция экологического образования в обучении языку, когнитивные особенности лексических единиц, связанных с природой, применение цифровых технологий и мультимедийных средств в природно-экологическом дискурсе. В разделе результатов и обсуждения изложены лингвокогнитивные основы обучения описанию природы, дидактические возможности мультимедийных технологий и основные принципы формирования экокоммуникативной компетенции.

Ключевые слова: лингводидактика, описание природы, инновационные технологии, экокоммуникативная компетенция, мультимедийные средства, лингвокогнитивный подход.

Abstract. The article examines innovative technologies for teaching nature description in the theory and practice of modern linguodidactics. The integration of ecological education in language teaching, cognitive features of lexical units related to nature, and the application of digital technologies and multimedia tools in natural-ecological discourse are analyzed. The results and discussion section presents the linguocognitive foundations of teaching nature description, didactic opportunities of multimedia technologies, and the main principles of forming ecocommunicative competence.

Keywords: linguodidactics, nature description, innovative technologies, ecocommunicative competence, multimedia tools, linguocognitive approach.

Kirish. Zamonaviy lingvodidaktika tizimida til o'rgatishning maqsadi nafaqat grammatik qoidalar va leksik birliklarni o'zlashtirishdan iborat, balki tilning madaniy, kognitiv va ekologik xususiyatlarini to'liq anglashni ta'minlashga qaratilgan. Tabiat tasviri til birliklari tizimida alohida o'rin tutadi, chunki u milliy dunyoqarashning muhim qismi, ekologik ongning shakllanishi va atrof-muhit muammolariga munosabatning ifodalanishida asosiy vosita hisoblanadi [1]. Hozirgi kunda global ekologik muammolarning dolzarbligi, ekologik ta'limning zarurati va tilning ekokommunikativ funksiyasi zamonaviy lingvodidaktikada tabiat tasvirini o'rgatishning innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqishni talab etmoqda. Til o'rgatish jarayonida tabiatga oid konseptlar, metaforalar, lirik tasvirlar, ekologik diskurs elementlari va tabiat haqidagi bilimlarni aks ettiruvchi leksik-semantik maydonlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Lingvodidaktikaning zamonaviy yo‘nalishlari ichida ekologik ta‘lim integratsiyasi, kognitiv lingvistika yutuqlarini qo‘llash, multimedia texnologiyalar va interaktiv metodlarning tabiiy kontekstda ishlatilishi alohida e‘tiborga sazovordir [2]. Tabiat tasviri o‘rgatishning innovatsion texnologiyalari deganda biz raqamli resurslar, virtual ekskursiyalar, ekologik loyihalar, multimedia presentatsiyalar, interaktiv lug‘atlar va vizual-audiomateriallarni tushunamiz. Lingvodidaktikada tabiat tasviri muammosi kompleks xarakterga ega: u leksikologiya, semantika, lingvokulturologiya, kognitiv lingvistika va ekologik lingvistika (ekolingvistika) sohalarini o‘zaro bog‘laydi [3].

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqot metodologiyasi sifatida adabiyotlar tahlili, taqqoslash, umumlashtirish va sintetik yondashuvlar qo‘llanildi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan tabiat konseptlari va ularning til birliklari tizimidagi ifodalanishi E.V. Urasinovaning tadqiqotlarida chuqur o‘rganilgan [4]. O‘zbek tilida tabiat leksikasi va uning didaktik qo‘llanilishi masalasiga S.I. Ibragimovanning ishlarida e‘tibor qaratilgan [5]. Ekolingvistika yoki ekologik lingvistika zamonaviy tilshunoslikning yangi yo‘nalishi sifatida A. Stibbe va A. Fill tomonidan asoslangan [6]. Ushbu yondashuv tilning ekologik funksiyasini, atrof-muhit muammolarining tiliy ifodasini va til orqali ekologik ongni shakllantirishning imkoniyatlarini o‘rganadi.

Innovatsion texnologiyalarning lingvodidaktikada qo‘llanilishi masalasiga ko‘plab tadqiqotlar bag‘ishlangan. N.V. Solovyova multimedia vositalarning til o‘rgatishdagi didaktik imkoniyatlarini ko‘rsatgan [7]. Tabiat tasvirini o‘rgatishda multimedia vositalar ayniqsa samarali, chunki ular tabiiy obyektlarni bevosita ko‘rsatish, tabiiy jarayonlarni vizualizatsiya qilish va ekologik muammolarni interaktiv formatda muhokama qilish imkonini beradi. Virtual ekskursiyalar va raqamli ekologik loyihalar zamonaviy lingvodidaktikaning istiqbolli yo‘nalishlari hisoblanadi. J. Coyle va D. Marsh CLIL (Content and Language Integrated Learning) yondashuvini ishlab chiqqan [8]. Tabiat tasviri kontekstida CLIL yondashuvining qo‘llanilishi ekologiya, biologiya, geografiya kabi fanlar materiallari asosida til o‘rgatish imkonini beradi. Bu holatda tabiatga oid leksika nafaqat lug‘at birliklari sifatida, balki fanni tushunish va ekologik kompetensiyani shakllantirishning vositasi sifatida xizmat qiladi. Lingvokulturologik yondashuv N.D. Arutyunova va Yu.S. Stepanov tomonidan ishlab chiqilgan [9]. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellektning til o‘rgatishda qo‘llanilishi masalasi M. Warschauer va S. Gruba tadqiqotlarida ko‘rib chiqilgan [10].

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili va nazariy umumlashtirishlar asosida tabiat tasvirini o‘rgatishning innovatsion texnologiyalari quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, lingvokognitiv yondashuv tabiat konseptlarini o‘rgatishda asosiy bo‘lib, o‘rganuvchilarga nafaqat leksik birliklarni, balki ular orqali ifodalanuvchi kognitiv strukturalarni, konseptual metaforalarni va milliy dunyoqarashning tabiat bilan bog‘liq jihatlarini tushunishni ta‘minlaydi. Tabiat konseptlari (daryo, tog‘, daraxt, quyosh, yomg‘ir

va boshqalar) har bir tilda o'ziga xos semantik maydon shakllantirib, madaniy assotsiyalar va kognitiv modellar bilan boyitilgan.

Ekokommunikativ kompetensiya deganda biz o'rganuvchining ekologik muammolar haqida mulohaza yuritish, atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni til orqali ifodalash, ekologik diskursda ishtirok etish va tabiat haqidagi bilimlarni kommunikativ vaziyatlarda qo'llash qobiliyatini tushunamiz. Bu kompetensiyaning shakllantirishning innovatsion texnologiyalari ichida ekologik loyihalar, munozaralar, rol o'yinlari, ekskursiyalar va real kommunikativ vaziyatlarni simulyatsiya qilish muhim o'rin tutadi. Masalan, o'rganuvchilar ekologik muammolarni muhokama qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha taklif tayyorlash, tabiat haqida esse yozish kabi kommunikativ topshiriqlarni bajarish orqali nafaqat tilni, balki ekologik tafakkurni ham rivojlantiradilar. Uchinchidan, multimedia texnologiyalar va raqamli resurslar tabiat tasvirini o'rgatishning eng samarali vositalari qatoriga kiradi. Multimedia prezentatsiyalari tabiiy manzaralarni, hayvonot va o'simliklar dunyosini, ekologik jarayonlarni vizual tarzda namoyish etish imkonini beradi.

Video materiallar, virtual ekskursiyalar, interaktiv muzeylarga onlayn tashrif va panoramik tasvirlar o'rganuvchilarga tabiiy obyektlarni bevosita kuzatish illuziyasini yaratadi va til birliklarini real kontekstda o'zlashtirishni ta'minlaydi. Interaktiv lug'atlar, mobil ilovalar va onlayn platformalar (Quizlet, Kahoot, Memrise) tabiatga oid leksikani o'rganish jarayonini gamifikatsiya qiladi va o'rganuvchilarning motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalari (VR va AR) tabiat tasvirini o'rgatishda yangi imkoniyatlar ochadi: o'rganuvchilar virtual tabiat muhitiga immersiv tajribani boshdan kechiradilar, tabiiy obyektlarni uch o'lchovli tarzda ko'radilar va interaktiv mashqlarni bajaradilar.

To'rtinchidan, CLIL yondashuvining qo'llanilishi tabiat tasvirini o'rgatishda predmet integratsiyasini ta'minlaydi. Til darsi ekologiya, biologiya, geografiya darslariga aylanib, o'rganuvchilar tabiiy jarayonlar, ekotizimlar, ekologik muammolar haqida bilim olish bilan birga ushbu sohalarga oid maxsus leksika, ilmiy diskurs uslubi va predmet mazmunini til orqali o'zlashtirishadi. Bu yondashuv ayniqsa chet tilini o'rgatishda samarali, chunki o'rganuvchilar tilni amaliy kontekstda qo'llashadi va madaniyatlararo fan bilimlarini o'zlashtirishadi. Masalan, ingliz tilida ekologik muammolarni o'rganish, tabiatni muhofaza qilish dasturlari haqida ma'lumot olish va xalqaro ekologik loyihalarda ishtirok etishni simulyatsiya qilish nafaqat til ko'nikmalarini, balki global ekologik ongini ham shakllantiradi. Beshinchidan, lingvokulturologik kompetensiyaning rivojlantirish tabiat tasvirini o'rgatishning muhim komponentidir. Har bir milliy tilda tabiatga oid leksika o'z madaniy semantikasiga ega va milliy dunyoqarashning ekologik jihatlarini aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilida "bog'" so'zi nafaqat o'simliklar yig'indisi, balki mehnat, farovonlik, oilaviy qadiyatlar bilan bog'liq madaniy konsept sifatida namoyon bo'ladi.

Shuning uchun tabiat tasvirini o'rgatishda maqollar, hikmatli so'zlar, badiiy matnlar, folklor namunalari va madaniy matnlarni tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'rganuvchilar tabiat elementlarining turli madaniyatlarda qanday qadrlanishi, qanday ramziy ma'nolarga ega ekanligini tushunish orqali madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantiradilar va tilning madaniy kontekstini chuqur angladilar. Oltinchidan, loyiha asosidagi ta'lim (Project-Based Learning) tabiat tasvirini o'rgatishda faol va kreativ yondashuvni ta'minlaydi. O'rganuvchilar ekologik loyihalar (masalan, mahalliy ekologik muammolarni o'rganish, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha kompaniya ishlab chiqish, tabiiy resurslarni tejash bo'yicha taklif tayyorlash) ustida ishlab, til ko'nikmalarini real vaziyatlarda qo'llashadi. Loyiha ishini multimedia prezentatsiya, video rolik, onlayn blog yoki ijtimoiy tarmoqlarda kompaniya shaklida taqdim etish zamonaviy kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ettinchidan, shaxsiy va adaptiv ta'lim texnologiyalari har bir o'rganuvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari va o'rganish tezligiga moslashtirilgan materiallarni taqdim etishni ta'minlaydi. Raqamli platformalar va sun'iy intellekt algoritmlar asosida qurilgan adaptiv tizimlar (Duolingo, Babbel, Rosetta Stone) o'rganuvchi uchun individual o'quv traektoriyasini yaratadi, uning yutuqlari va qiyinchiliklarini tahlil qiladi hamda mos topshiriqlar taklif etadi. Tabiat tasvirini o'rgatishda adaptiv tizimlar o'rganuvchining qiziqishlari (masalan, hayvonot dunyosi, o'simliklar, ekologik muammolar) asosida leksik materiallarni tanlashga imkon beradi. Sakkizinchidan, formativ baholash va doimiy fikr-mulohaza (feedback) innovatsion texnologiyalarning muhim komponenti hisoblanadi.

Xulosa. Zamonaviy lingvodidaktikada tabiat tasvirini o'rgatishning innovatsion texnologiyalari kompleks, ko'p qirrali va integrativ yondashuvni talab etadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tabiat tasviri nafaqat leksik-grammatik material sifatida, balki kognitiv strukturalar, madaniy kodlar, ekologik dunyoqarash va kommunikativ kompetensiyaning muhim komponenti sifatida qarash zarur. Innovatsion texnologiyalarning samarali qo'llanilishi uchun quyidagi asosiy tamoyillar e'tiborga olinishi kerak: kognitiv yondashuvni amalga oshirish va tabiat konseptlarini tizimli o'rganish; ekokommunikativ kompetensiyani shakllantirish va ekologik ta'lim bilan integratsiya; multimedia va raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, virtual va kengaytirilgan haqiqat vositalarini joriy etish; CLIL yondashuvini qo'llash va predmet integratsiyasini ta'minlash; lingvokulturologik kompetensiyani rivojlantirish va madaniyatlararo tushunishni kuchaytirish; loyiha asosidagi ta'lim va faol o'quv metodlarini qo'llash; shaxsiy va adaptiv ta'lim texnologiyalarini ishlatish; formativ baholash va doimiy monitoring tizimini joriy etish. Bu yondashuvlar tilni o'rganish samaradorligini oshirishda, o'rganuvchilarning motivatsiyasini kuchaytirishda, ekologik ongini shakllantirishda va madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy dunyo global ekologik muammolar bilan to'lib-toshgan sharoitda til

o'rgatish jarayoni ekologik ta'lim, ma'naviy-axloqiy tarbiya va madaniy dunyoqarashni shakllantirishning muhim vositasi sifatida qaralishi kerak. Tabiat tasvirini o'rgatishning innovatsion texnologiyalari nafaqat til ko'nikmalarini rivojlantirishga, balki yangi avlodning ekologik mas'uliyatli, madaniy anglangan va global fikrlovchi shaxs sifatida kamol topishiga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Begmatov E., Mamajonov A. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 320 b.
2. Nurmonov A., Sohibov A. O'zbek tili lingvodidaktikasi. – Toshkent: Fan, 2015. – 256 b.
3. Mirzayev T., Ibrogimova D. Kognitiv tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 288 b.
4. Урасинова Е.В. Концептуализация природных объектов в языковой картине мира. – Москва: Наука, 2016. – 224 с.
5. Ибрагимов С.И. Семантика природной лексики в узбекском языке. – Ташкент: Фан, 2014. – 176 с.
6. Стиббе А., Филл А. Экологическая лингвистика: основы и перспективы // Вопросы языкознания. – 2017. – № 3. – С. 45-62.
7. Соловьева Н.В. Мультимедийные технологии в обучении иностранным языкам. – Москва: Педагогика, 2019. – 312 с.
8. Coyle D., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 184 p.
9. Арутюнова Н.Д., Степанов Ю.С. Язык и культура: лингвокультурологический подход. – Москва: Языки славянской культуры, 2013. – 336 с.
10. Warschauer M., Gruba S. Digital technologies in language learning. – New York: Routledge, 2018. – 256 p.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934